

ROZVOJ PROFESNÍCH KOMPETENCÍ BUDOUČÍCH UČITELŮ STŘEDNÍCH ODBORNÝCH ŠKOL

PROFESSIONAL COMPETENCIES DEVELOPMENT OF UPCOMING PEDAGOGUES IN SECONDARY VOCATIONAL SCHOOLS

Marie Horáčková¹, Dana Linhartová²

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou získávání a rozvoje profesních kompetencí u budoucích učitelů středních odborných škol, kteří studují v rámci bakalářského studijního programu Specializace v pedagogice na Institutu celoživotního vzdělávání Mendelovy univerzity v Brně.

Klíčová slova: profesní kompetence, učitelé středních odborných škol.

Abstract

The paper instructs how to obtain professional competences which are essentials for upcoming teachers of secondary vocational schools who are attending the bachelor study programme Specialization in Pedagogy at Institut Lifelong Learning of Mendel University Brno.

Key words: professional competences, teachers of secondary vocational schools.

ÚVOD

Profesní kompetence učitelů jsou v současné době velmi sledovanou a diskutovanou oblastí v teorii i výzkumu. Je zcela nesporné, že kvalita práce učitele závisí na úrovni získaných profesních kompetencí, neboť každodenní pedagogická práce vyžaduje velké množství znalostí a dovedností, které umožňují zvládnání mnohdy složitých pedagogických situací. Toto potvrzují Dytrtová, Krhutová (2009), které uvádějí, že pojetí učitelské profese nelze zužovat jen na oblast profesních znalostí, ale jsou zde zahrnuty i dovednosti, praktické zkušenosti a postoje jednotlivých učitelů.

Profesní kompetence velmi dobře definuje Vašutová (2007). Její model vychází ze sedmi oblastí těchto kompetencí, které svým rozsahem postihují celou šíři pedagogických činností:

- kompetence oborově předmětová,
- kompetence didaktická a psychodidaktická,
- kompetence obecně pedagogická,
- kompetence diagnostická a intervenční,
- kompetence sociální, psychosociální a komunikativní,
- kompetence manažerská a normativní,

¹ Ing. Marie Horáčková, e-mail: marie.horackova@mendelu.cz, Institut celoživotního vzdělávání MENDELU, Zemědělská 5, 613 00 Brno, tel: 545 135 230

² doc. PhDr. Dana Linhartová, CSc., e-mail: dana.linhartova@mendelu.cz, Institut celoživotního vzdělávání MENDELU, Zemědělská 5, 613 00, tel: 545135220

- kompetence profesně a osobně kultivující.

Autorka jednotlivé oblasti kompetencí konkrétně zpracovává tak, aby bylo jasné, co by měl v sobě obsahovat standardní výkon činností a dovedností učitele střední školy. Není cílem se zde podrobně zabývat jednotlivými oblastmi kompetencí, pouze pro orientaci k danému tématu konference jsou uvedeny následující příklady. Významnou oblast mezi jednotlivými kompetencemi zauímají profesní kompetence diagnostická a intervenční a kompetence sociální, psychosociální a komunikativní. Do obsahu obou uvedených kompetencí autorka zařadila znalosti, dovednosti a schopnosti, které souvisejí se zvládním nestandardních situací ve školách.

Pregraduální přípravou učitelů se zabývá celá řada autorů v České republice i v zahraničí. Z českých autorů o této problematice píše Průcha (2002), Bendl (2004) nebo Švec (2005), ze zahraničních autorů například Petty (2008) nebo Kyriacou (1996). Všichni se shodují na konstatování, že přímá pedagogická práce s žáky včetně zvládní nestandardních pedagogických situací je velkým problémem především pro začínající učitele. Například Švec (2005) porovnává názory začínajících a zkušenějších učitelů ve vztahu k pedagogickým znalostem. Podle něj začínající učitelé mnohem více vnímají nedostatky ve svých dovednostech a cítí se nejistí ve vztahu k řešení konkrétních výchovných situací, s nimiž se setkávají ve své pedagogické práci než jejich zkušenější kolegové.

PROCES OSVOJOVÁNÍ PROFESNÍCH KOMPETENCÍ BUDOUCÍCH UČITELŮ

Vysokoškolský ústav Institut celoživotního vzdělávání (dále ICV) Mendelovy univerzity v Brně (dále MENDELU) v rámci studijního programu Specializace v pedagogice připravuje učitele středních odborných škol. Profesní příprava budoucích učitelů probíhá ve dvou studijních oborech, kterými jsou - Učitelství odborných předmětů (dále UOP) a Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku (dále UPVOV). Z obou studijních oborů vycházejí absolventi, kteří mohou působit na středních odborných školách poskytující střední vzdělání s maturitní zkouškou nebo střední vzdělání s výučním listem.

Příprava učitelů v tomto bakalářském studijním programu probíhá na ICV již od roku 2006. Pro oba výše uvedené obory byl v té době schválen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) akreditační spis, jehož platnost vypršela v roce 2010. Při zpracovávání reakreditace u obou oborů bylo přihlíženo i k výsledkům z interního vědecko-výzkumného projektu s názvem „Aktualizace vzdělávacích potřeb studentů ICV MENDELU v Brně vzhledem k možnostem vzdělávací instituce a požadavkům praxe,“ který byl zahájen na Vysokoškolském ústavu již v roce 2008. Jedním ze specifických cílů tohoto projektu bylo zhodnocení kvality bakalářských studijních programů i vzdělávacích programů dalšího odborného vzdělávání a poradenské činnosti na ICV MZLU v Brně prostřednictvím rozboru vzdělávacích potřeb a požadavků praxe. Během výzkumu bylo osloveno 71 studentů studijního oboru Učitelství odborných předmětů a 102 studentů studijního oboru Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku.

Poznatky pro zpracování inovované koncepce vztahující se k reakreditaci bakalářských studijních oborů vycházely z první etapy výzkumu. Data byla sbírána metodou dotazování prostřednictvím dotazníkové techniky. Cílovou skupinou byli studenti obou bakalářských studijních oborů. Těmto respondentům byl elektronickou cestou administrován dotazník, ve kterém převažovaly uzavřené otázky, týkající se studijního bakalářského programu Specializace v pedagogice. Záměrem dotazování bylo zjistit, nejen jak nahlíží na obsah studia a jeho strukturu, ale také jejich názor na význam profesních kompetencí získaných během jejich bakalářského studia. Dotazováním byla zjišťována u respondentů i jejich vlastní reflexe těchto schopností nebo volba pěti nejdůležitějších nebo nejméně důležitých profesních

kompetencí v rámci jejich studovaného oboru. Počet vrácených vyplněných dotazníků byl 90. Návratnost dosáhla 52%.

Cílem výzkumu bylo získat od studentů vyčerpávající informace, které se vztahují k profesním kompetencím budoucích učitelů odborných předmětů a učitelů praktického vyučování a odborného výcviku, proto bylo do dotazníku zařazeno i několik otevřených otázek. Studenti se mohli vyjádřit k tomu, zda v předložené nabídce, které jsou uvedeny v Tabulce 1, postrádali nějaké profesní kompetence. Pokud ano, byli požádáni, aby chybějící profesní kompetenci doplnili.

Tabulka 1: Seznam profesních kompetencí, které byly v předkládaném dotazníku součástí nabídky

Profesní kompetence
Adaptabilita a flexibilita
Komunikační dovednosti
Orientace v oborové legislativě
Orientace v informačních zdrojích
Ochota k dalšímu vzdělávání
Prezentační dovednosti
Používání výpočetní techniky
Schopnost řešit problém
Schopnost objasnit význam ostatním
Schopnost učit se
Schopnost týmové práce
Schopnost rozhodovat se
Umění převzít zodpovědnost
Zběhlost ve vlastním oboru
Znalost cizího jazyka

Zdroj: Vlastní výsledky

VÝSLEDKY A DISKUSE

Tabulka 2 ukazuje hodnocení profesních kompetencí studenty ve vztahu k jejich důležitosti. Z výsledků je patrné, že zvolené nejdůležitější i nejméně důležité profesní kompetence se u respondentů obou oborů příliš neliší. Mezi nejdůležitějšími kompetencemi byly respondenty uváděny kompetence předmětová (zběhlost ve vlastním oboru, schopnost objasnit význam), kompetence didaktická (prezentační dovednosti a částečně i schopnost objasnit význam), manažersko-normativní kompetence (schopnost řešit problém), kompetence profesně a osobnostně kultivující (ochota k dalšímu vzdělávání), kompetence sociální, psychosociální a komunikativní (komunikační dovednosti).

Tabulka 2: Nejvíce a nejméně důležité profesní kompetence dle studentů UOP a UPVOV

Studijní obor	Nejdůležitější profesní kompetence	Nejméně důležité profesní kompetence
UOP	1 schopnost objasnit význam 2 prezentační dovednosti 3 zběhlost ve vlastním oboru 4 komunikační dovednosti 5 schopnost řešit problém	1 používání PC techniky 2 znalost cizího jazyka 3 schopnost týmové práce 4 adaptabilita a flexibilita 5 orientace v informačních zdrojích
UPVOV	1 zběhlost ve vlastním oboru 2 schopnost řešit problém 3 schopnost objasnit význam 4 ochota k dalšímu vzdělávání 5 prezentační dovednosti	1 používání PC techniky 2 adaptabilita a flexibilita 3 znalost cizího jazyka 4 orientace v informačních zdrojích 5 ochota k dalšímu vzdělávání

Zdroj: Vlastní výsledky

Podle výběru nejdůležitějších kompetencí lze usuzovat, že respondenti je volili s vědomím své budoucí nebo stávající pedagogické činnosti. Studenti UOP preferují schopnost objasnit význam a získat prezentační dovednosti, proti studentům UPVOV, kteří zase považují za nejdůležitější zběhlost ve vlastním oboru a schopnost řešit problém. Předpokládáme, že preference k vybraným kompetencím u studentů UOP vycházejí z toho, že se jedná o budoucí nebo stávající učitele odborných předmětů a proto je v popředí jejich zájmu dokázat žákům objasnit a předat teoretický základ jejich vybraného oboru. Vzhledem k převážně praktickému zaměření činnosti u UPVOV je pochopitelné, že zde převládá snaha dosáhnout maximální úroveň v rámci svého oboru a být schopen řešit problémy, které v průběhu této činnosti mohou nastat.

Možnost vyjádření se a případného doplnění chybějících profesních kompetencí využilo z celkového počtu 90-ti pouze minimum respondentů. Pouze 3 respondenti odpověděli na tuto otázku. Všichni tři projevíli zájem o rozšíření praktických dovedností tak, aby byli připraveni na různé možnosti řešení situací vznikajících během výuky. Vzhledem k velmi nízkému počtu respondentů, kteří se k tomuto bodu vyjádřili, nelze považovat uvedený výsledek za výrazně vypovídající, ani vyvodit závěr nějakého výrazného nedostatku v nabízených profesních kompetencích.

Na základě získaných poznatků od studentů a zkušeností z evaluace byla v rámci reakreditace obou studijních oborů byla provedena inovace koncepce těchto studijních oborů. Změna byla zaměřena na rozšíření nabídky povinných a povinně volitelných předmětů. Hlavním cílem bylo posílit možnost osvojení si nezbytných profesních kompetencí s důrazem na praktické dovednosti v této oblasti.

Mezi nově zařazené povinné předměty v rámci studijního oboru **Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku** patří Úvod do studia, Úvod do pedagogického výzkumu, Teorie a metodika výchovy, Hlasová výchova, Psychologie práce, Odborné exkurze, Rozvoj didaktických kompetencí učitele, Rozvoj psychosociálních kompetencí učitele, Vybrané otázky veřejné správy, Profesní etika. Nabídku povinně volitelných předmětů obohatily Komunikační dovednosti, Prevence sociálně patologických jevů, Svět práce, Marketing školy, Tvorba školního vzdělávacího programu, Celoživotní vzdělávání nebo Pedagogika volného času.

Změny se dotkly i pedagogické praxe studentů, která pravidelně každoročně probíhá v 6.semestru na středních odborných školách. Původně jeden předmět s názvem Individuální řízená pedagogická praxe byl nově koncipován do dvou. První část představuje předmět Úvod do individuální řízené pedagogické praxe, kde jsou studenti podrobně seznámeni se specifiky vyučování jednotlivých odborných předmětů a speciálních teorií vyučování na středních odborných školách. Učí se prakticky aplikovat moderní vyučovací metody do výuky praktického vyučování podle zvolené odbornosti a na závěr absolvují hospitace ve výuce odborného výcviku. Cílem všech aktivit v rámci tohoto předmětu je systematická příprava studentů na vlastní Individuální řízenou pedagogickou praxi, která představuje druhou část původního předmětu a je koncipována dvoustupňově. První stupeň tvoří náslechy studenta a druhý stupeň jeho vlastní samostatné výstupy v praktickém vyučování a odborném výcviku.

Důvodem pro zařazení nových povinných i povinně volitelných předmětů byla snaha posílit nejen teoretickou, ale především praktickou stránku výuky. Například u předmětů Odborné exkurze, Svět práce nebo Psychologie práce jsou jejich obsahy koncipovány tak, aby studenti měli možnost kromě teoretických poznatků získat i praktickou zkušenost se současnou realitou ve středních odborných školách nebo z prostředí, které s prostředím škol přímo souvisí. Ve všech ostatních předmětech je samozřejmě také kladen důraz na propojení s praxí a proto je v této souvislosti doporučováno využívání individuálních i skupinových projektů, případových studií, seminárních prací většinou spojených s veřejnou obhajobou nebo skupinovou diskuzí. V rámci daných časových možností jednotlivých předmětů je doporučováno zařazování i řešení modelových situací, které by mohly simulovat školní realitu. Zde studenti dostanou příležitost vyzkoušet si možnosti řešení nejrůznějších problémů, které se mohou vyskytnout v běžném profesním životě každého učitele.

Pokud se týká studijního oboru **Učitelství odborných předmětů** i zde se inovace koncepce zaměřila na získání odborné, pedagogické, psychologické a didaktické kompetence. Studenti v rámci tohoto oboru jsou také připravováni po teoretické a praktické stránce nejen na samotnou výuku, ale i na možnosti řešení různých situací, které se mohou během výuky nebo i mimo ni na středních odborných školách vyskytnout.

Výstupem by měl být ucelený systém profesních kompetencí nejen z odborných pedagogických a didaktických disciplín, ale i z disciplín souvztažné povahy, které reprezentují nově zařazené povinné předměty Úvod do filozofie, Biologie mládeže a školní zdravotnictví, Hlasová výchova, Informační gramotnost, Etika učitelství nebo Vybrané otázky veřejné správy. Tato nabídka je také doplněna novými povinně volitelnými předměty Komunikační dovednosti, Kultura projevu učitele, Svět práce nebo Marketing školy, prevence sociálně patologických jevů, Tvorba školního vzdělávacího programu. V rámci všech jmenovaných disciplín bude rovněž kladen důraz na aplikaci teoretických poznatků do pedagogické praxe. Absolvent a budoucí učitel na střední odborné škole by měl ovládnout strategii vyučování a učení skupiny vybraných odborných předmětů a zároveň dokázat nalézt řešení někdy velmi složitých situací, které vznikají v každodenní pedagogické praxi.

Také u tohoto studijního oboru provedené změny zasáhly pedagogickou praxi studentů. Původní předmět Individuální řízená pedagogická praxe byl rovněž rozdělen do dvou. V rámci předmětu Úvod do individuální řízené pedagogické praxe jsou studenti připravováni na specifika vyučování jednotlivých odborných předmětů. Vlastní Individuální řízená pedagogická praxe bude probíhat v posledním semestru studia a je také tvořena náslechovou a výstupovou částí.

ZÁVĚR

Cílem příspěvku bylo představit způsob přípravy budoucích učitelů odborných předmětů a učitelů praktického vyučování a odborného výcviku na ICV MENDELU se zaměřením

na změny související s profesními kompetencemi v rámci studijního programu Specializace v pedagogice. Jedním z cenných zdrojů pro uskutečnění změny jsou výsledky získané od samotných studentů v rámci vědecko-výzkumného interního projektu vysokoškolského ústavu. Na základě získaných informací a provedených evaluací se jedná především o rozšíření nabídky povinných a povinně volitelných předmětů v inovovaném studijním programu s důrazem na praktické dovednosti v této oblasti. U obou studijních oborů byla posílena možnost studentů během studia se setkat s reálnou skutečností středních odborných škol a na tomto základě získat potřebné dovednosti a nadhled k řešení možných standardních i nestandardních situací vznikajících v rámci pedagogické praxe.

Literatura

BENDL, Stanislav. 2004. *Jak předcházet nekázni, aneb kázeňské prostředky*. Praha : ISV, 2004, 208 s. ISBN 80-86642-14-3.

DYTRTOVÁ, Radmila; KRHUTOVÁ, Marie. 2009. *Učitel – příprava na profesi*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2009. 121 s. ISBN 978-80-247-2863-6.

KYRIACOU, Chris. 1996. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha : Portál, s.r.o., 1996. 159 s. ISBN 80-7178-022-7.

PETTY, Geoffrey. 2008. *Moderní vyučování*. Praha : Portál s.r.o., 2008. 380 s. ISBN 978-80-7367-427-4.

PRŮCHA, Jan. 2002. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, s.r.o., 2002. 481 s. ISBN 80-7178-631-4.

ŠVEC, Vlastimil. 2005. *Pedagogické znalosti učitele*. Praha : ASPI, 2005. 136 s. ISBN 80-7357-072-6.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava. 2007. *Být učitelem. Co by měl učitel vědět o své profesi*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2007. 77 s. ISBN 978-80-7290-325-2.

Recenzent: PhDr. Peter Porubčan, CSc.